

<http://www.turansam.org>

*****

TURAN-SAM: TURAN Stratejik Araştırmalar Merkezi * TURAN-CSR: TURAN Center for Strategic Researches

TURAN-SAM Uluslararası Bilimsel Hakemli Dergisi; ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Cilt: 8/KIŞ, Sayı: 29

TURAN-CSR International Scientific Peer-Reviewed and Refereed Journal; ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Volume: 8/WINTER, Issue: 29

(8)

Arş. Gör. Çağrı D. ÇOLAK*

TÜRK SİYASAL HAYATINDA TÜRKÇÜLÜK FİKRİNİN GELİŞMESİNE YOL AÇAN ETKENLER**

FACTORS LEADING TO DEVELOP TURKISM IDEOLOGY IN TURKISH POLITIC LIFE

ÖZ

Türkçülük fikrinin Türk siyasal hayatındaki gelişimini konu edinen bu çalışmanın amacı, Türkçü düşüncenin tarihsel arka planı hakkında veri sunmaktır. Bu bağlamda; Avrupa'daki Türkoloji çalışmaları, Fransız İhtilali ve Rusya'dan gelen göçmen Türk aydınların Türkçü düşüncenin gelişimine etkileri incelenecektir.

Son olarak, Osmanlıcılık ve İslamcılık akımlarıyla hedeflenen projelerin gerçekleşmemesi ile Türkçülüğün siyasal platforma taşınması arasındaki ilişkiye değinilecektir.

Anahtar Kelimeler: Türkçülük, Türkoloji, Fransız İhtilali, Göçmen Türk Aydınlar, Osmanlıcılık.

ABSTRACT

The aim of this study that mention the development of Turkism ideology in Turkish politic life is to give data about the historical background of Turkist ideology. In this regard the effects of Turcology studies in Europe, French Revolution and the Turkish intelligentsia immigrants coming from Russia on Turkist ideology is analyzed.

Finally, the relationship between the non-performed projects which aimed on Ottomanism and Pan-Islamism strands and carrying Turkism approach onto political platform is discussed.

Keywords: Turkism, Turcology, French Revolution, Turkish Intelligentsia Immigrants, Ottomanism.

---

* Karadeniz Teknik Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kamu Yönetimi Anabilim Dalı, Trabzon/TÜRKİYE; cagricolak61@hotmail.com

** Bu çalışma, Çağrı D. ÇOLAK'a ait "Türkiye'de Türkçü-Turancı Düşüncenin Kökleri ve Irkçılık-Turancılık Davası" başlıklı yüksek lisans tez çalışmasından türetilmiştir.

<http://www.turansam.org>

*****

TURAN-SAM: TURAN Stratejik Araştırmalar Merkezi * TURAN-CSR: TURAN Center for Strategic Researches

TURAN-SAM Uluslararası Bilimsel Hakemli Dergisi; ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Cilt: 8/KIŞ, Sayı: 29

TURAN-CSR International Scientific Peer-Reviewed and Refereed Journal; ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Volume: 8/WINTER, Issue: 29

GİRİŞ

Türklerin İslamiyet’i kabul etmesinden sonraki dokuz yüz yıllık süreçte “Türklük” fikrinin hiç ön plana çıkmamış olması, ilginç bir tarihi vakıadır. Bu dönemde İslamiyet’in etkisi ile millet anlayışından çok ümmet anlayışı ön plana çıkmıştır. Hanedanın ve tebaanın birçoğunun etnik açıdan Türk olmalarına karşılık, “millet-i hâkime” denildiğinde kastedilen, Türkler değil, bütün Müslüman tebaa olmuştur. Osmanlı İmparatorluğu döneminde de bu anlayış devam etmiştir. Halk ile ilgili kullanılacak sıfatların belirlenmesinde dini unsurlar etnik unsurların önüne geçmiş ve İslamiyet’ten önceki Türk tarihi yok sayılmıştır. Osmanlı sisteminde, “azınlıklar”dan değil, “unsurlar”dan (yani kurucu öğelerden) söz edilmiş ve bunlar da etnik kökenlerine göre değil, dinsel bağlılıklarına göre kategorize edilmiştir (Zürcher ve Tuncay, 2004: 242). “Türk siyasi hayatında İkinci Meşrutiyet Dönemi’ne kadar pek gündeme gelmeyen Türkçülük anlayışının söz konusu dönemde etkin hale gelmesinde hangi etkenler rol oynamıştır?” sorusuna cevap aranan bu çalışmada; Avrupa’daki Türkoloji çalışmaları, Fransız İhtilali etkisiyle yayılan milliyetçi akımlar, Rusya’dan gelen göçmen Türkler ve Osmanlılık ile İslamcılık düşüncelerinin etkisini yitirmesi bağlamında bir çerçeve oluşturulmuştur.

1. Avrupa’daki Türkoloji Çalışmaları

“Türklük bilimi” adı verilen Türkoloji çalışmaları, Avrupalı bilim insanları tarafından başlatılmış ve yürütülmüştür. Avrupa’da Türk tarih ve dili ile ilgili yayınlar 19. yüzyılın ortalarından itibaren çıkmaya başlamıştır. Avrupa’da başlayan bu çalışmalara gerek Osmanlı gerekse Rus topraklarında yaşayan Türkler, içerisinde buldukları yüzyılın şartları nedeniyle kayıtsız kalmamıştır.

Orta Asya Türk toplumlarını bilimsel açıdan inceleme öncülüğü İngiltere ve Fransa’ya aittir. Her ne kadar Türkologlar başka uyruklara tabi ise de, araştırmalarını yazıya döktükleri dil genelde Fransızca ve İngilizce olmuştur. Kendi dilleri ile veya Türkçe yazmamışlardır. Çalışmaların finansmanını hangi ülke sağlıyorsa onun diliyle eserler yazmışlardır. 20. yüzyılın başlarında ise emperyalizme soyunan her ülkenin Orta Asya’da birden çok Türkoloji ekibi bulunmaktadır (Kaçmazoğlu, 2013: 61-2).

İlk Türkoloji çalışmaları hakkındaki özet niteliğindeki bilgilere, Yusuf Halaçoğlu (2002: 8-9)’nun “Türk Tarihi üzerine Çalışmalar” adlı makalesinde ulaşmak mümkündür:

Orhun yazıtları, Nikolay Mihayloviç Yadrintsev’in başkanlığındaki Rus heyeti tarafından 18 Temmuz 1889 tarihinde bulunmuştur. İlk tanıtım Ruslar tarafından yapılmışsa da, bilim dünyasına geniş şekilde duyurulması Fin Arkeoloji cemiyetince gerçekleştirilmiştir. Buna karşılık yazıtlar Rus bilim adamı Wilhelm Radloff tarafından okunmaya çalışılmıştır. Radloff’a gelinceye kadar eski Türk tarihi ve diliyle ilgili çalışmalar neredeyse yok denecek sayıda olması sebebiyle daha çok nazariyata bağlı kalmış, Finlandiyalı M. A. Castrén’in ve Macar H. Vambéry’nin araştırmaları ışığında yürütülmüştür. Radloff tarafından doldurulan bu boşluk, haklı olarak onun Türkoloji’nin kurucusu unvanını kazanmasına yol açmış, Türkoloji bir ilim dalı olarak onunla bugünkü ilerlemesine ulaşabilmiştir. Radloff’un okumaya çalıştığı Orhun kitabelerini okumak, onun çağdaşı ve arkadaşı olan Danimarkalı Vilhelm Thomsen’e nasip olmuştur. Thomsen, Radloff’un tespit ettiği yazıtları okumak suretiyle, Türk dili ve tarihine paha biçilmez bir hizmette bulunmuştur. Orhun yazıtlarının okunması, Türk tarih araştırmalarında bir milat olarak değerlendirilebilir. Esasen bütün ömrünü buna veren Radloff’un, Türkoloji’yi, yani Türklerin manevî ve maddî kültürünü dünyada tanıtmayı, Batılı ilim dünyasının ilgisini Türk dili ve tarihine yöneltmiştir.

Türkoloji çalışmaları, Osmanlı İmparatorluğu’ndaki Türklerde bir farkındalık oluşturması açısından çok önemlidir. Osmanlı’nın kurulduğu toprakları genellikle “Türkiye” olarak tanımlayan ve karşılaştıkları askerleri, devlet adamı ve diplomatları ya da yabancı gezginlerin gözlemlediği halkı “Türk” olarak adlandıran Avrupalılara karşın Osmanlı toplumunda “Türk” ortak bir kimliğin öznesi olmamıştır (Özdoğan, 2006: 56).

<http://www.turansam.org>

*****

TURAN-SAM: TURAN Stratejik Araştırmalar Merkezi * TURAN-CSR: TURAN Center for Strategic Researches

TURAN-SAM Uluslararası Bilimsel Hakemli Dergisi; ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Cilt: 8/KIŞ, Sayı: 29

TURAN-CSR International Scientific Peer-Reviewed and Refereed Journal; ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Volume: 8/WINTER, Issue: 29

“Türk”, cahil köylüyü çağrıştıran ve aşağılayıcı bir anlamda kullanılırken, kökü tarihin ilk dönemlerine kadar dayanan medeni bir etnisite olarak algılanmaya başlanmasında Türkoloji çalışmalarının büyük rolü vardır. Hatta Özdoğan (2006: 59)’a göre, Baykal Gölü’nün güneyinde, Orhun Vadisi’nde, 8. yüzyıldan itibaren ayakta duran, Türk diliyle yazılmış ve dönemin Türk devletiyle Türk kökenli halkına ilişkin bilgi veren en eski tarihsel kayıtlar niteliği taşıyan ve Orhun Türkçesi’yle yazılmış olan Orhun Abideleri’ndeki yazıtların çözülmesi, sadece bir dilbilim başarısı değildir. Bu bağlamda, milli bir bilincin oluşmasında yapı taşı niteliği taşıyan olaylar arasında Türkoloji çalışmaları ilk sırayı almaktadır.

Batı kaynaklı Türkoloji çalışmaları ile birlikte, Türkçülüğün Orta Asya’da gelişip Rusların önünde engel teşkil edecek safhaya gelmesi amaçlanmıştır. Emperyalizm mücadelesinde Rusya’nın hızını kesecek bir iç sorun yaratma fikri Türkoloji çalışmaları ile Türk milli bilincinin oluşturulması sayesinde pratiğe dönüşmüştür. Daha sonra bu gelişmelere Rusya da kayıtsız kalamayıp çeşitli Türkoloji faaliyetlerine girişmiştir.

“Milliyetçilik yüzyılı” diye adlandırılan 19. yüzyıl, aynı zamanda, Türkoloji çalışmaları sayesinde Türklerin milliyetlerinin farkına vardığı bir dönemdir. Yani milliyetinin farkına varma ile milliyetçi olma, Türkiye topraklarında paralel olarak gerçekleşmiş ve her ikisi de Avrupa etkisiyle olmuştur. Türkoloji çalışmalarını doğrudan gerçekleştiren veya diğer ülke bilim adamlarını, araştırma merkezlerini ekonomik açıdan finanse eden Batılı ülkelerin temelde iki genel amacı bulunmaktadır (Kaçmazoğlu, 2013: 63). Bu amaçlardan birincisi, Türkoloji çalışmalarından dünya siyasetlerini gerçekleştirmek adına yararlanmak, ikincisi de, yine aynı amaç çerçevesinde, Orta Asya Türk kimliğini Osmanlı’dan bağımsız olarak tanımlayarak, bu topluluklarla doğrudan ilişkiye geçmektir.

2. Fransız İhtilali ve Avrupa’da Milliyetçiliğin Yayılması

Fransız İhtilali, o zamana kadar evrensel bir isim ve nitelik kazanamayan milliyetçilik düşüncesinden evrensel bir milliyetçilik ideolojisi doğurmuştur. Bu yüzyılda her millet, gerek sosyal gerek siyasi olarak kendinin ve kendinden olanların tarihini, kültürünü, dilini vb. özelliklerini tanımaya yönelik çalışmalar içerisinde bulunmuştur.

Milliyetçilik, ulusun, siyasi örgütlenmenin merkezi olduğuna dair inançtır ve şu iki temel varsayıma dayanmaktadır (Heywood, 2012: 337): Birincisi, insan türü doğal olarak farklı milletlere ayrılmıştır ve ikincisi, millet en uygun ve muhtemelen en meşru siyasal hâkimiyet birimi olması anlamında siyasal bir cemaattir. Egemenlik kullanan bir millet fikri, İngiltere’de ortaya çıkmış olsa da, siyasal bir hareket olarak milliyetçiliğin kökenleri ancak ve ancak Fransız İhtilali’nde bulunabilmektedir (Kerestecioğlu, 2010: 329-30).

Avrupa tarihine damga vuran olayların etkisi, hiçbir zaman doğdukları coğrafyayla sınırlı kalmamıştır. Fransız İhtilali bu durumun örneklerinden en açık olanıdır. Ulusal devlet ve milliyetçilik fikirlerinin temeli de Fransız İhtilali’ne dayanmaktadır ve milliyetçiliği Avrupa’nın diğer ülkelerine taşıyan ise Napolyon Savaşları olmuştur (Kaçmazoğlu, 2013: 29). Fransa’da patlak veren siyasal devrimin yayılması ilk yıllarda Napolyon Savaşları ile olsa da, bir zaman sonra, bu yayılma önlenemez bir hal almıştır.

19. yüzyılının ilk yarısında, özellikle hürriyetçilik ve milliyetçilik kavramları ve bu kavramlardan doğan akımlar ve hareketler, yüzyılların kurumsallaşmış otoriter ve mutlakiyetçi rejimlerini korkutmuşlardır. Çok uluslu imparatorluk niteliği taşıyan ülkeler için tehlike arz eden bu durum karşısında, kendilerini koruma refleksiyle giriştikleri teşhis ve hamleler, milliyetçiliği köreltememiştir. Aksine, bu yeni akımlara sert tepki göstermeleri, etki-tepki ilkesi gereğince, önce hürriyet fikirlerini sonra da milliyetçilik hareketlerini bütün Avrupa’da daha da güçlendirmiştir (Armaoğlu, 2010: 21). Osmanlı İmparatorluğu, Fransız İhtilali’ne karşı herhangi bir ilgi veya korku göstermemiş ve bunu Avrupa’nın kendi iç sorunu gibi görmek istemişse de,

<http://www.turansam.org>

*****

TURAN-SAM: TURAN Stratejik Araştırmalar Merkezi * TURAN-CSR: TURAN Center for Strategic Researches

TURAN-SAM Uluslararası Bilimsel Hakemli Dergisi; ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Cilt: 8/KIŞ, Sayı: 29

TURAN-CSR International Scientific Peer-Reviewed and Refereed Journal; ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Volume: 8/WINTER, Issue: 29

Avrupa devletlerinin kendi aralarındaki ve özellikle, İhtilal Fransa'sı ile mücadelelerinden doğan gelişmeler, Osmanlı İmparatorluğu'nu da etkisi altına almış ve bu mücadelelerin içine sürüklemiştir.

Fransız İhtilali ile ortaya çıkan milliyetçilik akımı, azınlıkların Osmanlı Devleti'nden ayrılmasına neden olmuştur. Milliyetçilik akımının etkisiyle ilk isyan eden Sırp, ilk bağımsızlık kazananlar ise Yunanlardır. Rumeli'deki Osmanlı topraklarından ayrılarak bağımsız bir devlet haline gelen Yunanistan ve daha sonraki tarihlerde bağımsızlığını elde eden Sırbistan, Romanya ve Bulgaristan, 19. yüzyılda Avrupa'da hâkim olan iktisadi sistemi temel prensip kabul ederek kurdukları bürokrasi ile modern bir devlet olma yoluna girişmişlerdir (Karpat, 2013: 41).

Fransız İhtilali'nin Osmanlı İmparatorluğu'ndaki hâkim tebaa olmayan unsurlar üzerindeki etkisi, bağımsız ve modern bir ulus-devlet kurmalarıyla sonuçlanmıştır. Hâkim tebaa olan Türkler de şüphesiz Fransız İhtilali'nin yaymış olduğu milliyetçilik akımından etkilenmişlerdir. Bu etkilenişi Yusuf Akçura (2012: 25-6) şöyle ifade etmektedir:

Her kavim, diğer kavimlere karşı daima kendi hususiyetini duymuş ve çoğunlukla kendi üstünlüğünü iddia etmiştir. Bu duygu ve iddia, milliyetçilik fikrinin içgüdü ile meydana gelen ilk başlangıcıdır. Türk kavimlerinde bu duygu ve iddianın her zaman var olduğu hiç korkmadan tasdik edilebilir. Fakat söz konusu olan 'milliyet fikri', bu duygu ve iddianın çok gelişmiş bir safhasıdır. Kavmiyet duygusunun, milliyet fikri derecesine yükselmesi, Doğu'da değil, Batı'da meydana gelmiştir.

İmparatorluğun kurtuluşu için gerekli olan çabaların Batı'yı örnek alma eksenine oturtulduğu 1800'lü yılların sonu ile 1900'lü yılların başında, Türkçülük en önemli argümanlardan birini oluşturmuştur.

3. Rusya'dan Gelen Göçmen Türkler ve Anadolu'daki Türkçülüğe Etkileri

Anadolu coğrafyasında Türkçülüğün filizlenip yeşermesinde Rus yönetimi altında uzun yıllar yaşayan Orta Asya'dan gelen Türklerin kilit rolü vardır. Gerek Batı kaynaklı Türkoloji çalışmalarına gerekse Batı'dan yayılan milliyetçilik akımlarına daha önce vakıf olan bu grup, Anadolu'daki Türkçülüğün siyasal bir harekete dönüşmesinde katalizör bir rol oynamış ve dernekler vesilesiyle bu düşüncenin hızla yayılmasını sağlamışlardır.

Rusya'nın yayılma alanı olarak gördüğü ve arka bahçesi olarak kabul ettiği Orta Asya'da açtığı okullarda yürüttüğü eğitim politikası ve Batılı ülkelerin gerçekleştirdiği Türkoloji çalışmaları, Orta Asya Türklerinin belirli bir bilince ulaşmasına ve Türkçülük akımının doğmasına hizmet etmiştir (Kaçmazoğlu, 2013: 105). Yüksek eğitim gören ve olup bitenlerin farkına varan Türkler, Batı'dan gelen milliyetçilik düşüncesi ile Rusya'daki Panslavizm'e tepki ve bazı Batılı ülkelerin politikaları doğrultusundaki teşvikleri ile Türkçülüğe yönelmişlerdir. Ayrıca Türkçülüğün Rusya'daki versiyonuna İslamcılık da entegre olmuştur. Bu durumun nedeni Rusya'nın girişmiş olduğu dini asimilasyon politikalarıdır. Rusya'daki Türk kökenli aydınlar, İslami bağlılıkları ile Türkî etnik aidiyetlerinin Ruslaştırma politikasına karşı kavramsal olarak bağdaşabilen ve siyasal olarak birbirlerini güçlendiren etkenler olduğu düşüncesini paylaşmışlardır (Özdoğan, 2006: 42). Ancak yeni siyasal gelişmelerle birlikte, İslamcılık, en azından geçerli bir siyasal strateji olarak güç kaybederken, Türkçülük, bir siyasal akım olarak hız kazanmıştır. Özellikle Balkan Savaşları'ndan sonra imparatorluğun değişen toprak ve nüfus tablosu, İkinci Meşrutiyet Dönemi'nde Türkçülüğü güçlendirmiştir.

Rusya'da Türkçülük, ekonomik açıdan hali vakti yerinde olan ve çeşitli kaynakların "Türk burjuvazi sınıfı" olarak adlandırdığı bir kesimin elinde doğup gelişmiştir (Oba, 1995: 43). Bu kesimin bireyleri alt eğitim kurumlarını Rusya'da, yüksek öğrenimlerini ise kimisi Rusya'da kimisi Avrupa'da tamamlamışlardır. Türkiye'ye gelen göçmenlerin büyük bir bölümünün eğitim düzeyi oldukça yüksektir (Georgeon, 1999: 11). Bernard Lewis (1984: 345-6), bu durumu şöyle açıklamaktadır:

<http://www.turansam.org>

*****

TURAN-SAM: TURAN Stratejik Araştırmalar Merkezi * TURAN-CSR: TURAN Center for Strategic Researches

TURAN-SAM Uluslararası Bilimsel Hakemli Dergisi; ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Cilt: 8/KIŞ, Sayı: 29

TURAN-CSR International Scientific Peer-Reviewed and Refereed Journal; ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Volume: 8/WINTER, Issue: 29

Bu mülteciler, çok kez yüksek standartta eğitilmiş idiler; bazıları Rus lise ve üniversitelerini bitirmişlerdi. Rus Türkolojisinin pek önemli başarılarına aşina idiler; Panislavizm hareketi ve mistiği ile karşı karşıya kalmışlar ve ona karşı tepki göstermişlerdi; Rus çarlığının, mensubu oldukları entelejansiya (aydınlar topluluğu) arasında yaygın olan halkçı ve devrimci eğilimlerden etkilenmişlerdi. Aynı zamanda, Osmanlı İmparatorluğu'nda bazı çevrelerde geçerli olan yeni siyasal ve toplumsal fikirlerle de tanışık idiler.

Yusuf Akçura, Ahmet Ağaoğlu ve Hüseyinzade Ali gibi okumak için gelenler ya da 1908 sonrası Rusya'dan kaçarak Osmanlı İmparatorluğu'na yerleşen aydınlar İttihatçı çevrelerin içinde ya da onlarla yakın ilişkide olmuşlar ve Cumhuriyet'in kuruluşuna da aktif olarak katılmışlardır (Soysal, 2009a: 484). Göçmen aydınlardan en önde geleni 1908'deki Jön Türk devriminin zaferinden kısa bir süre sonra Türkiye'ye gelen Akçura'dır. Trablusgarp, Balkan ve Birinci Dünya Savaşı sırasında siyasal Türkçülüğü teşkilatlandırmayı ve yönetimdeki İttihat ve Terakki'yi Türkçü politikalara sevk etmeyi kendine görev bilen Akçura, daha sonra da Atatürk'ün önderliğinde girilen yeni Türk devletini kurma çabalarına katılmıştır (Georgeon, 2009: 505). Akçura başta olmak üzere, Rusya'dan göçen Türkçüler, Alman milliyetçilik anlayışının benimsenmesinde etkili olmuşlardır. Ayrıca genel politikalarını milliyetçilik doğrultusunda şekillendirip İttihat ve Terakki önderleri arasında yer alarak, sonunda Türkçülüğü bir devlet siyaseti olarak benimsemişlerdir (Landau, 1999: 77).

Kültürel Türkçü düşüncenin, ideolojisiyle, basınıyla, yayınıyla, söylemiyle ve derneğiyle siyasal bir hüviyete bürünmesinde en büyük pay Rusya'dan gelen göçmenlere aittir. Akçura'nın 1904 yılında Mısır'da çıkan bir Türk gazetesinde yayınladığı "Üç Tarz-ı Siyaset" adlı makalesi, siyasal Türkçülük için bir milat teşkil etmektedir. Özdoğan (2006: 43)'a göre, Rusya'dan gelen Türk aydınlar tarafından çoğunlukla kültürel bir birlik olarak önerilen düşünce, batıdaki toprakların kaybedilmesini telafi edecek siyasi bir ideale dönüştürülmüştür. Diğer taraftan, Türkçülüğün siyasallaşmasında Osmanlı aydınlarının rolü pek azdır. Olanların da Rusya göçmenlerinden etkilendiği bilinir. Örneğin, Gökalp, genellikle Osmanlı'nın içinde bulunduğu ortamın sorunları çerçevesinde önerilerini biçimlendirirken, Akçura Osmanlı'nın yanında Avrupa ve Rusya'daki ortamı da dikkate alarak, Türkçülüğü bir siyasi seçenek olarak sunmuştur (Karakaş, 2007: 267).

Göçmen aydınların bir diğer önemi de Cumhuriyet'in geçmişle ilgisini kesme sürecinde ortaya çıkmıştır. Osmanlı mirasına bağlılık duymamaları, Türkçülüğün geçmişinin Orta Asya'da aranmasına dönük projelerin parçası olmalarına yol açmıştır (Soysal, 2009a: 484). Bu bağlamda Zeki Velidi Togan, Rusya'dan gelen Türk aydınları içerisinde önemli bir yere sahiptir. Hüseyin Nihal Atsız'ın başı çektiği bir grubun hocalığını yapmıştır. Togan, tarihçi Fuat Köprülü'nün desteğiyle İstanbul Üniversitesi'nde etkili bir konuma gelmiş ve Türk milliyetçiliğinin önemli isimlerini öğrencileri olarak yetiştirmiştir. Togan'ın yaşamı boyunca süren çabası, büyük Türk dünyasını tarih ve edebiyat yoluyla tanıtmak, geçmiş unutturmamak olarak tanımlanabilir (Soysal, 2009b: 488). Atsız (1997: 83) bir makalesinde hocasından şöyle bahsetmiştir:

Togan, daha pek genç yaşında tarihe milli bir düşünce ile atılmış ve maceralı geçen hayatında tarihçiliğe hiç ara vermemiştir. Bu konudaki hususi kabiliyetinin ve çok dil bilmenin verdiği imkânlarla büyük bir müverrih olmuş, tarihçi olmak için gereken yardımcı ilimlerde de aynı hizaya gelmeyi başarmıştır.

Sadri Maksudi Arsal da Rusya'dan gelen aydınlar arasında öne çıkanlardandır. Akçura ile yakın arkadaş olan Arsal, Paris'teki şarkiyatçıların derslerinin etkisinde kalarak Türk tarihine ilgi duymaya başlamıştır. Fakat Togan gibi yalnızca Türk tarihinde değil Türk dilinde de uzmanlaşmayı seçmiştir. Arsal'ın dil konusuna ilgisi de, Rusya'da Türkoloji'nin kurucusu sayılan Wilhelm Radloff'un etkisiyle başlamıştır. Paris'te Türk Tarihi çalışmalarına da yoğunlaşan Arsal, aynı zamanda Sorbonne Üniversitesi'nde Türk tarihi dersini veren ilk Türk'tür (Taşkın, 2009: 497). Türkiye'ye geldikten sonra da üniversitelerde ilmi faaliyetlerine devam etmiştir.

<http://www.turansam.org>

*****

TURAN-SAM: TURAN Stratejik Araştırmalar Merkezi * TURAN-CSR: TURAN Center for Strategic Researches

TURAN-SAM Uluslararası Bilimsel Hakemli Dergisi; ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Cilt: 8/KIŞ, Sayı: 29

TURAN-CSR International Scientific Peer-Reviewed and Refereed Journal; ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Volume: 8/WINTER, Issue: 29

Göçmenler açısından dikkat çeken noktalardan biri de, bunların hiçbirinin Rusya’da iken Osmanlı ile siyasal ilişkide bulunmamalarıdır. Ancak Rusya’da başarısız olunca Türkiye’ye gelip Osmanlıyı kendi siyasetlerinin içine çekmeye çalışmışlardır. Bu bağlamda milliyetçilikle ilgili görüşleriyle Türkiye’de ünlenen Türkçülerin neredeyse tamamı İkinci Meşrutiyet’ten sonra Anadolu’ya gelmişlerdir (Kaçmazoğlu, 2013: 109).

4. Alternatif Akımların Etkisini Yitirmesi

Osmanlı İmparatorluğu’nun son döneminde üç yeni siyasi akım ortaya çıkmıştır. Bu akımlardan ilk ortaya çıkan Osmanlılık olup onu 19. yüzyılın sonlarına doğru İslamcılık ve Türkçülük izlemiştir. Osmanlı İmparatorluğu’nun Birinci Dünya Savaşı’ndan yenik çıkmış olması, diğer iki akımın tasfiyesine yol açarken, Türkçülük devlet politikalarını belirleyen bir siyaset olarak benimsenmiştir.

İmparatorluk dâhilinde yaşayan farklı dinsel ve etnik grupları tek bir “Osmanlı milleti” olarak kabul eden ve bu unsurları ortak imparatorluk ideali çerçevesinde birleştirme yaklaşımına Osmanlılık denmektedir (Somel, 2011: 88). 1789 Fransız İhtilali, Osmanlı İmparatorluğu’ndaki gayrimüslim unsurlarda da milliyetçi hareketleri kamçulamıştır. Bu durum tüm etnik kimliklerin üzerinde siyasi bir sadakat odağı sağlamaya çalışan Osmanlılık politikasının da doğmasına neden olmuştur (Yıldız, 2010: 61). Devletin yönetimi altındaki dilleri, dinleri, ırkları farklı olan Arap, Arnavut, Bulgar, Ermeni ve Rum gibi unsurlara “eşitlik” ve “serbestlik” verilmek suretiyle, aralarında bir yakınlaşma, kaynaşma hatta birleşme meydana geleceği umulmuş, “ortak vatan”da birleşmiş yeni bir millet yani Osmanlı milleti meydana getirilmek istenmiştir (Duymaz, 2004: 72). Osmanlılık düşüncesi, Tanzimat’tan Birinci Dünya Savaşına kadar geline süreçte imparatorluğun resmi ideolojisi olmuş ve aydınlar da yazı ve düşüncelerinde bir “Osmanlı milleti” oluşturma fikrini aşılama çalışmıştır. Öyle ki, Akçura, 1904’te yazdığı makalesinde Osmanlılığı reddetmesine rağmen, Türk Derneği ve Genç Kalemler etrafında toplanan çeşitli milliyetçiler arasında dahi Osmanlılık düşüncesinin varlığını koruduğu görülmektedir (Uçar, 2008: 51). Gökalp (2013: 12-3), bu dönemdeki Türk fikir adamlarının “Türklük yok, Osmanlılık var” dediklerini, bunun nedeni olarak da, Türklerin önce sezgiye dayanan bir ihtiyata uyarak, bir ülkü için var olanı, tehlikeye düşürmekten çekindiklerini ifade etmektedir.

Akçura 1870-1871 Fransız-Alman Savaşı’nda, Almanların üstün gelmesiyle beraber, bir Osmanlı milleti meydana getirme hayalinin Fransız İmparatorluğu ile beraber bir daha dirilmemek üzere öldüğünü belirtmektedir (Duymaz, 2004: 77). Osmanlı milleti oluşturma düşünce ve çabalarına karşın Akçura, Osmanlı milleti oluşturma zorluklarını üç noktada toplamıştır (Uçar, 2008): Bunlardan birincisi, Osmanlı halklarının tarihinin fiziksel bir tarih olması ve ruhsal olmamasıdır. İkinci olarak, aynı halkları şimdi ve gelecekte bağlayacak bir ülkünün bulunmamasıdır. Son olarak, ne Türkler ne de Türk ve Müslüman olmayan halkların bir Osmanlı milleti içinde eriyip yok olmayı istememesi, yani beraber ve birlikte yaşama isteğinin olmamasıdır. Bu zorluklar, Osmanlı milleti oluşturmak veya Osmanlılık düşüncesinin “boş bir hayal” olarak yorumlanmasına neden olmuştur. Nitekim Akçura, Türk milliyetçiliğini Osmanlılığı sürdürmek için bir araç sayan Osmanlıların tersine, Osmanlılığı Türklerin çıkarlarını korumak için bir araç saymıştır (Arai, 2008: 102). Osmanlılığın artık hiçbir milliyetçilik için hiçbir olumlu etkisinin kalmadığını görünce de, bu durumu açıklayarak, Türkçülüğe dönüş için bir propaganda şeklinde kullanmıştır.

İslamcılık, 1856 Islahat Fermanı’nın Osmanlı iktidar eliti, uleması ve Müslüman tebaa üzerinde derin etkiler bırakması üzerine, Islahat Fermanı ile birlikte İslamiyet aleyhine doğan konjonktüre karşı bir tepki olarak ortaya çıkmıştır (Bulaç, 2011: 48). Dönemin üç büyük imparatorluğu olan Rusya, Osmanlı ve Avusturya-Macaristan İmparatorlukları farklı etnik ve dini toplulukları bir arada tutacak ideolojiler formüle etmişlerdir ve burada dikkati çeken önemli nokta, emperyal ideolojiler oluşturulurken, yönetici etnik grupların dine dayalı ulusçuluklarının da buna eşlik etmesidir. Rusya, Slav ulusçuluğu yaparken sırtını Ortodoks

<http://www.turansam.org>

*****

TURAN-SAM: TURAN Stratejik Araştırmalar Merkezi * TURAN-CSR: TURAN Center for Strategic Researches

TURAN-SAM Uluslararası Bilimsel Hakemli Dergisi; ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Cilt: 8/KIŞ, Sayı: 29

TURAN-CSR International Scientific Peer-Reviewed and Refereed Journal; ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Volume: 8/WINTER, Issue: 29

Kilisesi'ne dayanmış, Avusturyalılar, Alman ulusçuluğu karşısında Katolik Kilisesi'ne sığınmışlardır. Benzer motiflerle Osmanlı aydınları da benzer bir ideoloji geliştirmeye çalışırken, çekirdek yönetici gruba hitap eden İslamcılığı formüle etmek istemişlerdir (Uçar, 2008; Yıldız, 2010). Osmanlıcılığın eşitlik politikasına bir tepki olarak 19. yüzyılda hemen hemen bütün Hristiyan unsurların imparatorluktan ayrılması üzerine, Avrupa'da gelişen Pan-Germenizm ve Panslavizm'den de esinlenen II. Abdülhamit, imparatorluktaki İslami unsurların dağılmasını engellemek için İslamcılığı bir sistem olarak kabul etmiştir (Atabay, 2005: 43). Tarık Zafer Tunaya (2004: 71)'ya göre, Meşrutiyet'in en yaygın ve kuvvetli fikir hareketi olan İslamcılık, devletin teokratik yapıya sahip olması ve padişahın aynı zamanda halifelik gibi bir statüsünün de bulunmasının etkisiyle aksiyon gücünü arttırmıştır. Asıl gelişimini 19. yüzyılda İkinci Meşrutiyet döneminde gösteren İslamcılık, imparatorluğun uzak çevresinde Hindistan'da şekillenmiş ve 1870'lerden itibaren de imparatorluğun merkezinde gittikçe güçlenen bir akım olmuştur (Atabay, 2005: 41). Böylece İslamcılık aslında Osmanlı İmparatorluğu'nun gerilemeye ve Hindistan'ın adım adım İngiliz boyunduruğuna girmeye başladığı bir dönemin sonlarından itibaren başlayan bir söylem halini almıştır. II. Abdülhamit döneminde pek de net olmayan adımlarla izlenmeye başlanan İslamcılık siyaseti, entelektüel bir olgunlaşmanın değil, siyasi bir ihtiyacın ürünü olarak kendini göstermiştir. Akçura, Birinci Meşrutiyet'in başarısızlığa uğraması ile İslamcılık akımının geniş bir eylem alanı bulduğunu; ancak Mehmet Ali Paşa karşısında Osmanlı padişah ve halifesinin tahtını ve tacını Müslümanlara karşı din düşmanı olarak tanınan Rusya'nın yardımı ile koruyabildiğini, dolayısıyla bir "İslam Birliği" kurma döneminin bu olayla çoktan geçtiğinin görüldüğünü belirtmiştir. (Uçar, 2008)

Osmanlıcılığın hayale dönüşmesi nasıl Balkan Savaşları'nda kendini gösterdiyse, İslamcılığın sarsılması da Arnavut ve Arap isyanları ile ortaya çıkmıştır. Müslüman olan bu unsurların, İslam Birliği içerisinde düşünölmelerine rağmen isyan etmeleri, İslamcılığın sonunu hazırlamıştır. İslamcılığın zayıflaması, Arnavutların bağımsızlığını kazanması ile başlamış ve Arapların başkaldırısı ile hızlanmıştır (Kaçmazoğlu, 2013: 142). 1908'de yönetime gelen Jön Türklerin dönemi, Türkçülüğün siyasi bir mecra bulduğu evredir. Akçura'nın da içinde bulunduğu Jön Türkler diğer akımları sistemli bir şekilde tasfiye edip Türkçülük akımını hâkim ideoloji haline getirmişlerdir. Akçura'nın, Türk milliyetçiliğinin temellerini oluşturmak için kurduğu ve kurulmasına iştirak ettiği Türk Yurdu Mecmuası, Türk Ocakları ve Türk Derneği, Jön Türklerin çabalarıyla kurulmuştur (Kushner, 1998: 22).

Osmanlıcılık ve İslamcılığın fiili olarak bitişi, Cumhuriyetin İlanı ile söz konusu olsa da, aslında, İkinci Meşrutiyet döneminde bu iki akım iyice sarsılmış ve Birinci Dünya Savaşı öncesinde imkânsız hale gelmiştir. İkinci Meşrutiyet ile yönetime gelen Jön Türkler Türkçü politikalar izlemişler ve bunun bir sonucu olarak Birinci Dünya Savaşı'nda Almanya'nın yanında savaşa girmişlerdir.

SONUÇ

Türkçülük, etkisini göstermeye başladığı İkinci Meşrutiyet Dönemi'nden bu yana Türk siyasal hayatında etkin bir konuma sahiptir. Yaklaşık yüz yıllık süre zarfında farklı sentez ve buluşmalarla günümüze kadar gelen bu anlayışın doğuşu, Avrupa'daki Türkoloji çalışmaları ve Fransız İhtilali'nin tüm dünyaya yaydığı milliyetçilik akımları vasıtasıyla olmuştur. Ardından kısa sürede hatırı sayılır bir konuma gelip hatta devlet siyaseti olarak benimsenmesinde Rusya'dan gelen göçmen Türkler ve Türkçülüğe alternatif olarak düşünülen akımların etkisini yitirmesi önemli rol oynamıştır.

Avrupa'daki Türkoloji çalışmaları, Türkçülük düşüncesinin kök salabilmesi ve milli bilincin tesis edilebilmesi için gerekli dil ve tarih verilerine ulaşılmasına; Fransız İhtilali, etnik ve kültürel Türk milliyetçiliğinin programlı bir hale getirilmesine; Rusya'dan gelen göçmenler, Türkçülüğün Anadolu'da etkili

http://www.turansam.org

*****

TURAN-SAM: TURAN Stratejik Araştırmalar Merkezi * TURAN-CSR: TURAN Center for Strategic Researches

TURAN-SAM Uluslararası Bilimsel Hakemli Dergisi; ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Cilt: 8/KIŞ, Sayı: 29

TURAN-CSR International Scientific Peer-Reviewed and Refereed Journal; ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Volume: 8/WINTER, Issue: 29

olmasına aracılık etmiştir. Son olarak, Osmanlıcılık ve İslamcılık anlayışlarının Birinci Dünya Savaşı'na kadar gelinen süreçte başarılı sonuçlar vermemesi, Türkçülüğün gelişmesine ve Cumhuriyet döneminde siyasi platforma taşınmasına neden olmuştur.

KAYNAKÇA

1. Akçura, Y. (2012), *Türkçülük: Türkçülüğün Tarihsel Gelişimi*, İstanbul: İKS Yay.
2. Arai, M. (2008), *Jön Türk Dönemi Türk Milliyetçiliği*, İstanbul: İletişim Yay.
3. Armaoğlu, F. (2010), *19. Yüzyıl Siyasi Tarihi*, İstanbul: Alkım Yay.
4. Atabay, M. (2005), *II. Dünya Savaşı Sırasında Türkiye'de Milliyetçilik Akımları*, İstanbul: Kaynak Yay.
5. Atsız, H. N. (1997), "Zeki Velidi Togan'ın Tarihçiliği", *Makaleler II* (83-88), İstanbul: İrfan Yay.
6. Bulaç, A. (2011), "İslam'ın Üç Siyaset Tarzı veya İslamcıların Üç Nesli", *MTSD: İslamcılık* (48-67), İstanbul: İletişim Yay.
7. Duymaz, R. (2004), *Üç Tarz-ı Siyaset ve Düşünce Akımlar*, İstanbul: TDAV Yay.
8. Georgeon, F. (1999), *Türk Milliyetçiliğinin Kökenleri Yusuf Akçura*, İstanbul: TVY Yay.
9. Georgeon, F. (2009), "Yusuf Akçura", *MTSD: Milliyetçilik* (505-514), İstanbul: İletişim Yay.
10. Gökalp, Z. (2013), *Türkleşmek, İslamlaşmak, Muasırlaşmak*, İstanbul: Bilge Oğuz Yayınları.
11. Halaçoğlu, Y. (2002), "Türk Tarihi Üzerine Çalışmalar", *Türkler Ansiklopedisi 1* (8-33), Ankara: YT Yay.
12. Heywood, A. (2012), *Siyasetin Temel Kavramları*, Ankara: Adres Yay.
13. Kaçmazoğlu, H. B. (2013), *Türk Sosyolojisi Tarihi I*, İstanbul: Doğu Yay.
14. Karakaş, M. (2007), *Türk Ulusçuluğunun İnşası*, Ankara: Elips Yay.
15. Karpat, K. H. (2013), *Kısa Türkiye Tarihi*, İstanbul: Timaş Yay.
16. Kerestecioğlu, İ. Ö. (2010), "Milliyetçilik: Uyuyan Güzeli Uyandıran Prens'ten Frankeştayn Canavarına", *19. Yüzyıldan 20. Yüzyıla Modern Siyasi İdeolojiler* (307-350), İstanbul: İBÜ Yay.
17. Kushner, D. (1998), *Türk Milliyetçiliğinin Doğuşu*, İstanbul: Fener Yay.
18. Landau, M. J. (1999), *Pantürkizm*, İstanbul: Sarmal Yay.
19. Lewis, B. (1984), *Modern Türkiye'nin Doğuşu*, Ankara: TTK Yay.
20. Oba, A. E. (1995), *Türk Milliyetçiliğinin Doğuşu*, Ankara: İmge Yay.
21. Özdoğan, G. G. (2006), *Turan'dan Bozkurt'a Tek Parti Döneminde Türkçülük*, İstanbul: İletişim Yay.
22. Somel, S. A. (2011), "Osmanlı Reform Çağı'nda Osmanlıcılık Düşüncesi", *MTSD: Cumhuriyet'e Devreden Düşünce Mirası Tanzimat ve Meşrutiyet'in Birikimi* (88-116), İstanbul: İletişim Yay.
23. Soysal, G. (2009a), "Rusya Kökenli Aydınların Cumhuriyet Dönemi Türk Milliyetçiliğinin İnşasına Katkısı", *MTSD: Milliyetçilik* (483-504), İstanbul: İletişim Yay.
24. Soysal, G. (2009b), "Zeki Velidi Togan", *MTSD: Milliyetçilik* (488-495), İstanbul: İletişim Yay.
25. Taşkın, Y. (2009), "Sadri Maksudi Arsal", *MTSD: Milliyetçilik* (496-499), İstanbul: İletişim Yay.
26. Tunaya, T. Z. (2004), *Türkiye'nin Siyasi Hayatında Batılılaşma Hareketleri*, İstanbul: İBÜ Yay.

<http://www.turansam.org>

*****

TURAN-SAM: TURAN Stratejik Araştırmalar Merkezi * TURAN-CSR: TURAN Center for Strategic Researches

TURAN-SAM Uluslararası Bilimsel Hakemli Dergisi; ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Cilt: 8/KIŞ, Sayı: 29

TURAN-CSR International Scientific Peer-Reviewed and Refereed Journal; ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Volume: 8/WINTER, Issue: 29

27. Uçar, F. (2008), *Üç Tarz-ı Siyaset Türkcülüğün Manifestosu Osmanlılık-İslamcılık-Türkcülük*, Ankara: Fark Yay.
28. Yıldız, A. (2010), *Ne Mutlu Türküm Diyebilene/Türk Ulusal Kimliğinin Etno-Sekürel Sınırları (1919-1938)*, İstanbul: İletişim Yay.
29. Zürcher, E. J. ve Tunçay, M. (2004), *Osmanlı İmparatorluğu'nda Sosyalizm ve Milliyetçilik (1876-1923)*, İstanbul: İletişim Yay.